

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КВАНТИТАТИВНО-ІМЕННИХ РЕЧЕНЬ

У статті визначено статус речень з інверсованою розчленованою квантитативно-іменною сполукою. Представлено короткий аналіз типології кількісних предикатів, а також пропонується власний погляд на проблему функціонально-семантичної класифікації квантитативних компонентів, що виступають смисловим ядром кількісно-іменних речень.

Ключові слова: семантика, суб'єкт, предикат, квантитативно-іменні сполуки.

Леонтьева Е. А. Структурно-семантическая классификация квантитативно-именных предложений. *В статье определен статус предложений с инверсированным расчлененным квантитативно-именным сочетанием. Представлен короткий анализ типологии количественных предикатов, а также предлагается собственный взгляд на проблему функционально-семантической классификации квантитативных компонентов, которые выступают смысловым ядром количественно-именных предложений.*

Ключевые слова: семантика, субъект, предикат, квантитативно-именные сочетания.

Leontyeva E. A. Structural-semantic classification of quantitative-nominal sentences. *Despite the long history of research the category of quantization, unambiguous interpretation has not been found in linguistic theory, which determined the relevance of our study.*

The purpose of the research is to determine the place of sentences with a disjointed quantitative element in the Ukrainian language syntactic system and the presentation of the most complete semantic classification of nominal forms of predicates that express quantitative significance.

Research objectives: 1) to learn different points of view of sentences structure with quantitative-nominal compounds; 2) to reveal the essence and role of the category of quantity in the organization of sentences with quantitative values; 3) to analyze previously established functional and semantic classifications of quantitative predicates and offer their own view on this problem.

The sentences with the analyzed compounds should be qualified as two-component completeness, where the subject is expressed predominantly as a nominal, genitive, less as a dative case, indicating the carrier of quantitative meaning, and the predicate numerals, numbers, and measurates (measurers) without a refined numerical component, phraseological units, rarely quantitative adverbs, preposition-case compounds or compounds of a non-quantitative name with quantitative-definite words, pronouns and exclamations. The predicate verbalizes the quantitative characteristic of the subject by weight, height, length, depth, height, width, volume, price, age, etc. Such designs represent a concrete, approximate or indefinite number of objects, phenomena, individuals, or an abstract mathematical number.

Key words: semantics, subject, predicate, quantitative-nominal combinations.

У науковій теорії панує думка, що поняття числа функціонувало вже 25-30 тис. років тому. В.Г. Таранець стверджує, що категорія кількості, виступаючи однією з найважливіших базових категорій, почала формуватися ще у свідомості та мові первинної людини, набуваючи все більшого значення у процесі розвитку суспільства [19, с. 59].

Незважаючи на тривалу історію дослідження аналізованого поняття, категорія квантитативності досі не знайшла свого однозначного тлумачення в лінгвістичній теорії, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Розробкою питання структурної та семантичної інтерпретації речень з квантитативно-генітивним компонентом в різні періоди займалися О.О. Шахматов, О.М. Пешковський, І.П. Распопов, О.М. Гвоздев, Г.О. Золотова, П.О. Лекант, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.М. Попович, І.П. Юшук, А.П. Загнітко, Н.В. Кавера, О.Г. Межов, Л.І. Демченко та інші.

Об'єктом роботи стала семантико-синтаксична та формально-граматична структури синтаксичних одиниць з іменними формами предикатів квантитативної семантики.

Предмет дослідження – функціонування інверсованих розчленованих квантитативно-іменних сполук.

Мета роботи – визначення місця речень з розчленованим квантитативним елементом у синтаксичній системі української мови та презентація найбільш повної семантичної класифікації іменних форм предикатів, що виражають кількісне значення.

Поставлена перед нами мета може бути досягнена шляхом реалізації таких завдань:

- ознайомитися з різними поглядами на структуру речень з кількісно-іменними сполуками;

- розкрити сутність та роль категорії кількості в організації речень з квантитативним значенням;

- проаналізувати створені раніше функціонально-семантичні класифікації квантитативних предикатів та запропонувати власний погляд на цю проблему.

У процесі роботи над обраною тематикою були продуктивно використані такі методи та прийоми: спостереження, опис, аналіз та синтез.

Категорія кількості є однією з основних універсальних категорій, оскільки сфера її функціонування виходить далеко за межі філософських, фізико-математичних, економічних та природничо-географічних наук, поширюючись на цілу низку гуманітарних галузей.

Щоб краще зрозуміти сутність та специфіку аналізованого поняття звернімось до тлумачення цього терміна у філософській науці. «Кількість є категорія, що позначає зв'язок, який існує між якостями предмета; поняття кількості включає в себе поняття числа, величини, ступеня, простору, руху тощо; з них найбільш узагальненим є поняття числа» [20, с. 130]. Стагірит (один із перших, хто спробував розкрити сутність категорії кількості) тлумачить аналізоване поняття таким чином: «Кількістю називається те, що поділяється на складові частини, кожна з яких, буде їх дві чи більше, є за природою своєю щось одне» [1, с. 164]. Слід підкреслити, що й на сучасному етапі розвитку мовознавства це визначення не загубило своєї актуальності.

На жаль, досі в лінгвістичній традиції питання класифікації синтаксичних одиниць з розчленованими квантитативно-іменними сполуками лишається відкритим, оскільки одні вчені (І.П. Распопов) відносять їх до розряду односкладних безособових, у яких логічний центр, що виражає квантитативну ознаку, аналізується як «кількісно-атрибутивний додаток до присудка»

[18, с. 89] або включають його до групи підмета (Ю.І. Беляєв) [2, с. 97]. З таким підходом до тлумачення складу групи підмета та присудка не можна погодитися, оскільки він характеризується надмірним ступенем формалізму та не відповідає ані актуальному, ані структурному членуванню речення.

Друга група мовознавців не має чіткої позиції у визначенні аналізованих синтаксичних одиниць, так, О.О. Шахматов залежно від форми вираження суб'єкта, відносить їх то до класу двоскладних, то до односкладних [21, с. 141-142]. О.М. Пешковський інтерпретує їх як «... щось середнє між особовими та безособовими реченнями: дієслово має безособовий смисл (ні з чим не узгоджений), а при ньому є підмет (наз. відм.)» [16, с. 368]; І.П. Ющук аналізує ці синтаксичні одиниці як двоскладні з нетиповою формою вираження суб'єкта, але вчений припускає, що суто з формального погляду в реченні *Вужів було так багато, що Соломія скоро перестала звертати на них увагу (М. Коцюбинський)* як підмет може аналізуватися й словосполучення «*вужів багато*» [22, с. 487]. Відсутня чітка позиція у висвітленні цього питання й у М.А. Карданової [12, с. 73].

Більшість учених відносять такі речення до двоскладних: Г.О. Золотова [8, с. 34-41], П.О. Лекант [14, с. 401], Н.С. Валгіна [3; с. 200], І.Р. Вихованець [4, с. 111], Н.М. Попович [17], Л.І. Демченко [6; с. 31], А.П. Загнітко [7, с. 81], О.Г. Межов [15] та інші.

Результати проведеного дослідження показали, що квантитативно-іменні сполуки лінгвістами інтерпретувалися по-різному. Як правило, причиною такої варіативності в аналізі представлених одиниць виступає недостатньо чітке розуміння сутності питання, підміна термінів, різних за своєю природою та синтаксичними функціями, а також ігнорування розстановки семантичних центрів, інтонаційної специфіки оформлення аналізованих конструкцій та наявність демаркаційної лінії між групою суб'єкта та предиката. Особливу увагу слід звернути на синтаксичну роль аналізованих одиниць у реченні. Речення типу: *Багато роботи. Мало проблем* слід аналізувати як неповні та односкладні номінативні, на відміну від речень: *Народу – багато. Проблем – мало. Мені тридцять три*. Останні речення слід кваліфікувати як двоскладні та повні, де суб'єкт виражається переважно називним, родовим, рідше давальним відмінком, вказуючи на носія квантитативного значення, а предикат – кількісними, збірними, неозначено-кількісними або дробовими числівниками, нумеративами та мезуративами без уточнювального числового компонента, фразеологічними одиницями, рідше предикат представлено кількісними прислівниками, прийменниково-відмінковими, кількісно-іменними сполуками або сполуками не кількісного імені з кількісно-визначеними словами, займенниками та вигуками. Такі конструкції презентують конкретне, приблизне або невизначене число предметів, явищ, осіб або абстрактне математичне число. У цих реченнях предикат вербалізує квантитативну характеристику суб'єкта за вагою, ростом, довжиною, глибиною, висотою, шириною, об'ємом, ціною, віком, а також може презентувати кількісне співвідношення між суб'єктами.

Не менш дискусійним є питання функціонально-семантичної класифікації предикатів зі значенням квантитативної характеристики суб'єкта. На жаль, розмір статті не дозволяє представити повний аналіз типологію квантитативних предикатів, тому ми обмежимося короткою характеристикою.

Найбільш узагальнена двокомпонентна система предикатів з квантитативним значенням була представлена І.Р. Вихованцем (предикати визначено-кількісні та невизначено-кількісні [4, с. 110]). Слід відзначити, що ця класифікація не охоплює всього розмаїття кількісних структур, які продуктивно функціонують у сучасній українській мові.

Інтерес викликають також класифікації К.Г. Городенської [5, с. 24-26], Н.В. Кавери [10, с. 79-80], Н.М. Ківшик [13, с. 45-48] та інших. Так, Н.М. Попович пропонує виділяти власне-кількісні одиниці, одиниці невизначеної кількості, приблизної кількості, розподільної кількості, кількості-відношення, динамічно-кількісної ознаки [17]). Із таким підходом не можна повністю погодитися, оскільки предикати розподільної кількості, кількості-відношення та динамічно-кількісної ознаки так або інакше можуть бути включені у перші три розряди. Найбільш детальною уявляється класифікація О.Г. Межова, що будується на лексичному значенні предикатів (статистично-квантитативні, квантитативно-компаративні, квантитативно-вікові та динамічно-квантитативні [15]. Кожен з вказаних розрядів поділяється на низку класів та підкласів).

Н.В. Кавера пов'язує категорії стану та квантитативності, стверджуючи: «Предикати кількості визначають статичну постійну чи тимчасову кількісну характеристику предмета, що є частиною семантики стану в широкому вжиттєвому сенсі» [11, с. 16]. Таким чином, учений інтерпретує предикати з кількісним значенням не як самостійний семантичний тип, а лише як різновид предикатів стану. На нашу думку, такий підхід характеризується надмірним ступенем узагальненості, оскільки предикати цього семантичного типу виконують важливу семантико-функціональну роль у граматичній структурі української мови.

Г.О. Золотова аналізує весь спектр синтаксем у дієслівних та бездієслівних реченнях з погляду їх морфологічного вираження, спираючись на семантику відмінкової форми та відповідного прийменника. У бездієслівних конструкціях вона виділяє дименсиви, дистрибутиви та апроксимативні квантитативи [9, с. 49, 182, 203, 213, 220]. Ми не ставимо за мету проаналізувати семантику суб'єкта, оскільки суб'єкт відіграє опосередковану роль у реченні, а його смисловим центром виступає предикат-квантитатив, який з погляду актуального членування виконує функцію реми, «нового», заради чого й утворилось висловлювання. Підкреслимо, що суб'єктом у формі номінатива та генітива можуть бути будь-які об'єкти дійсності, які підлягають обчисленню або сегментації на складові компоненти.

На основі проведеного аналізу пропонуємо виділяти предикати із семантикою квантитативності: визначеної, невизначеної та приблизної кількості, які в свою чергу, можуть включати в себе ще цілий ряд семантичних підгруп.

I. Предикати визначеної кількості відображають:

– точне ціле числове значення: *Два плюс два – чотири. Задача – мазепка.* На окрему увагу заслуговують прийменниково-іменникові конструкції фразеологізованого характеру типу *Хліба – ані крихти. Грошей – ані копійки. Совісті ні на йоту. Прохань – ні слова. Води – ані краплини*, які виражають семантику відсутності, що в широкому розумінні може інтерпретуватися як числове значення абсолютний нуль.

– точне кількісне значення як сукупність, як одне ціле: *Синів у родині семеро. Ми тут удвох;*

– точна кількість частин, що виділяються у складі цілого: *Пенсіонерів – 5,3%. Картинній галереї – чверть століття;*

– дистрибутивно-квантитативні предикати: *Корів – по 120 голів на кожній фермі. Груш – по п'ять ящиків з дерева;*

– кількісне значення, що презентується конкретними числовими рамками: *Перерва – з першої години до другої. Робочий день з восьмої години до п'ятої;*

II. Предикати невизначеної кількості вербалізують:

– нейтральну невизначену кількість: *Атлантид було кілька (газ.). Українців стільки-то, молдован – стільки (розм.);*

– малу чи недостатню кількість, яка поділяється на нейтральне квантитативне значення (*Слави і грошей завжди мало (І. Негреску)*) та експресивно-квантитативне значення (*Таких майстрів, як вона, у нашій державі лічені одиниці(газ.). Власної землі на заячий скік (Б. Олійник)*);

– достатня кількість: *Поля у нього було достатком (І. Франко). Гусей, курей було у нас вдостачу (розм.);*

– велика або надмірна кількість, яку можна сегментувати на нейтрально-квантитативне значення (*Роботи багато(газ.). На жаль, ланок таких чимало (газ.)*) та експресивно-квантитативне значення (*Полководців достобіса, а я – торт!(розм.). Роботи в мене по самісіньку шию(І. Нечуй-Левицький)*);

– компаративно-квантитативні предикати реалізують більше або менше квантитативне значення щодо порівнюваного (*Нехай у цьому році клопоту у Вас буде менше, а радості – більше (розм.). Судів більше, ніж честі та гідності (Л. Костенко)*); мінімальне або максимальне кількісне значення (*Їх серед гостей найбільше (розм.). Нас було найменше (розм.)*); тотожне числове значення (*Помилко все стільки ж (розм.). Вага та сама (розм.)*).

III. Предикати приблизної кількості виражають:

– кількісне значення нижньої або верхньої межі: *Їй вже під сороковник (розм.). Знижки від ста гривень(розм.);*

– кількісне значення близьке до точного: *Племінниці було коло трьох років (розм.). Вага – кілограмів 60 (розм.). Різниця – два-три місяці (розм.);*

– дистрибутивно-квантитативне кількісне значення: *Прибутку – по гривень сто на людину(розм.). Бажаючих відпочити – по чоловік двадцять з підприємства (розм.)*.

Слід підкреслити, що в поданій класифікації речень домінантним є семантико-синтаксичний аспект. Такий підхід дозволив охопити структурне розмаїття аналізованих конструкцій, суб'єкт яких презентується не тільки родовим і називним, але й давальним відмінком. Слід підкреслити, що найбільш продуктивними є синтаксичні конструкції, суб'єкт яких виражений генітивом та номінативом. Речення із цими компонентами можуть презентувати як точну кількість (*Нас п'ятеро дітей. Урожай – три тонни картоплі*), так і приблизну кількість (*Нас дітей п'ятеро. Урожай – тонни три картоплі*). Предикат із семантикою невизначеної кількості здатний узгоджуватися виключно з генітивним суб'єктом (*Грошей – кури не клюють. Проблем немало*). Виняток становлять лише ті квантитативно-іменні конструкції, суб'єкт яких виступає вербалізатором вікової характеристики. Іменна форма предиката в таких синтаксичних конструкціях презентується виключно давальним відмінком (*Йому шість місяців. Йому місяців шість. Йому кілька місяців*).

Підкреслимо, що виникнення генітивно-квантитативних речень пояснюється специфікою квалітативно-квантитативного розподілу інформації між суб'єктом та предикатом. Як підкреслюють учені, предикат за інформативністю завжди ширший, ніж суб'єкт, і якщо інформації у предикаті недостатньо, то вона поповнюється за рахунок «переходу» інформації зі складу суб'єкта. Так відбувається розчленування складу суб'єкта та формування нових за структурою квантитативно-іменних речень.

Проведене дослідження показує, що синтаксичні конструкції з інверсованою розчленованою квантитативно-іменною сполукою функціонують у всіх стилях сучасної української мови. Їх слід аналізувати як повні та двоскладні. На базі дефініції граматичних суб'єкта та предиката, закономірно стверджувати, що суб'єктом є генітив (те, про що йдеться в реченні), а предикатом – кількісний компонент (те, що повідомляється про суб'єкт; його безпосередня характеристика).

Логічним продовженням нашої роботи буде детальний аналіз способів вербалізації квантитативних предикатів, а також розробка проблеми семантичної класифікації іменних форм предикатів у цілому.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Аристотель**. Сочинения в четырех томах. Т. 1. М.: «Мысль», 1976. 550 с. 2. **Беляев Ю.И.** Синтаксис современного русского литературного языка: Учебное пособие. Херсон: Херсонский гос. ун-т, 2003. 494 с. 3. **Валгина Н.С.** Современный русский язык: Синтаксис: Учебник. 4-е изд., испр. М.: Высш. шк., 2003. 416 с. 4. **Вихованець І.Р.** Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наукова думка, 1992. 222 с. 5. **Городенська К.Г.** Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості *Науковий вісник* Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Луцьк: Вежа, 2002. №5. С. 23-26. 6. **Демченко Л.И.** Семантические типы предикатов в эллиптических конструкциях. В кн.: Проблемы теории членов предложения. Кишинев: Штиинца, 1973. С. 23-36. 7. **Загнітко А.П.** Основы українського теоретичного синтаксису. Горлівка: Б.в., 2004. 278 с. 8. **Золотова Г.А.** О субъекте предложения в современном русском языке. *Филологические науки*, 1981. № 1. С. 34-41. 9. **Золотова Г.А.** Синтаксический словарь: репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Изд.

3-е стереотипное. М.: Едиториал УРСС, 2006. 440 с. 10. **Кавера Н.В.** Семантична диференціація предикатів неозначеної кількості на тлі їхньої морфологічної і неморфологічної реалізації. *Актуальні проблеми синтаксису*: Матеріали Міжнародної наукової конференції 19-21 жовтня 2006 р. (тези). Чернівці: Рута, 2006. С. 78-81. 11. **Кавера Н.В.** Семантична типологія предикатів стану: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». К., 2008. 24 с. 12. **Карданова М.А.** Русский язык. Синтаксис: учеб. Пособие. 2-е изд., стер. М.: Флинта: Наука, 2012. 456 с. 13. **Ківшик Н.М.** Семантична диференціація предикатів кількості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. Серія «Лінгвістика». Вип. VI. С. 43-49. 14. **Лекант П.А.**, Диброва Е.И., Касаткин Л.Л. и др. Современный русский язык: учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «Филология». 3-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2002. 560 с. 15. **Межов Г.** Квантитативні предикати в сучасній українській мові. Режим доступу: <http://zavantag.com/2053//index-14675-1.html> 16. **Пешковський А.М.** Русский синтаксис в научном освещении. М.: Учпедгиз, 1956. 511 с. 17. **Попович Н.М.** Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2002. Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5823.html> 18. **Распопов И.П.** К интерпретации синтаксических конструкций типа «ребят у неё было четверо». *Русский язык в школе*. М.: Просвещение, 1971. № 5. С. 87-90. 19. **Таранец В.Г.** Происхождение понятий числа и его языковой реализации (к истокам индоевропейского языка). Одесса: Б.и., 1992. 1.15 с. 20. **Философский** словарь логики, психологии, этики, эстетики и истории философии Тип. Акц. Общ. Брокгауз – Ефрон, С.-Петербургъ, 1911, 284 с. 21. **Шахматов А.А.** Синтаксис русского языка. Л.: Учпедгиз, 1941. 620 с. 22. **Ющук І.П.** Українська мова: Підручник. 3-те вид. К.: Либідь, 2006. 640 с.

Леонтьєва Олена Олександрівна – ст. викладач кафедри української філології, Придністровський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, вул. 25 Жовтня, 128, м. Тирасполь, 5725, Молдова.

E-mail: lenastarke@mail.ru

Tel.: 00-373-777-5-11-35

orcid.org/0000-0002-3398-5470

Leontieva Elena – Senior lecturer, Department of the Ukrainian philology. Pridnestrovian State University named after Shevchenko T.G., 25 October Str., 128, Tiraspol, 5725, Moldova.